

isyanları sebebiyle Bursa'ya hicret etmek zorunda kaldı. On sekiz yaşlarında Halvetiyye-Ramazâniyye şeyhlerinden Yâkub Fânî Efendi'ye intisap etti. Celâli isyanları Bursa'yı da tehdit etmeye başlayınca şeyhiyle birlikte İstanbul'a giderek Eyüp'te Baba Haydar Tekkesi'ne yerleşti. Bu yıllarda müşşidinin şeyhi Şerbetçi Mehmed Efendi ile onun şeyhi ve Halvetiyye'nin Ramazâniyye kolunun pîri olan Mahfî Ramazan Efendi'nin sohbetlerine katılma fırsatını buldu. Sekiz yıl hizmetinde bulunduğu Ramazan Efendi tarafından kendisine 1020 (1611) yılında hilâfet verildi ve Cihangir Camii'ne meşihat konularak buraya şeyh tayin edildi. Bu bilgiler göre Hasan Burhâneddin yirmi beş otuz yaşlarında hilâfet almış olmalıdır.

Diğer kaynaklarda yer alan Hasan Burhâneddin'le ilgili bilgiler oldukça çelişkilidir. Şeyhî onun İstanbul'a 1068 (1658) yılında geldiğini söyler (*Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 559-560). Aynı tarihi veren Ayvansarâyî ise 970'te (1562-63) dünyaya geldiğini, 1000 (1591-92) yılında Yâkub Fânî'den hilâfet aldığını kaydeder (*Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 72, 73). Bu bilgiler daha sonraki bazı kaynaklarda da tekrarlanmıştır. Hüseyin Vassâf'a göre ise 1000 (1591-92) yılında doğmuş, bulûğ çağına erince İstanbul'a gelmiştir (*Sefîne*, V, 26).

Hasan Burhâneddin Efendi Cihangir Camii'ne şeyh tayin edildikten sonra caminin yanına yaptırdığı tekkede vefatına kadar elli iki yıl irşad faaliyetini sürdürmüş, bu uzun süre içinde birçok halife yetiştirmiştir. Halifeleri İstanbul ve civarıyla Gebze, Safranbolu, İzmit, Edirne, Bolu, Bursa, Gelibolu, Tavşanlı, İsmail (Tuna nehrinin kuzey kolu üzerinde bir şehir), Kili, Akkırman, Malatya ve Şam'da faaliyet göstermiş, kendisine nisbet edilen Cihangirîyye tarikatının geniş bir sahada yayılmasını sağlamışlardır. Mustafa Nehcî onun, aralarında devlet erkânı ve medrese mensuplarının da bulunduğu birçok halifesinin adını verir (*Tuhfetü's-sâlikîn*, vr. 14^a-40^b; ayrıca bk. *Sefîne*, V, 30-31).

Hasan Burhâneddin Cihangirî'nin tarikât silsilesi Şeyh Yâkub Fânî, Şerbetçi Mehmed Efendi vasıtasıyla Halvetiyye-Ramazâniyye'nin kurucusu Ramazan Mahfî'ye ulaşır. Silsile Ramazan Efendi'den sonra Muhyiddin Karahisârî, Şeyh Kasım Efendi, Şeyh İzzeddin Karamânî şeklinde devam ederek Halvetiyye'nin ana kollarından Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'e (ö. 910/1504) nisbet edilen Ahmedîyye ile birleşir. Cihangirîyye tarikâtında Hasan

Burhâneddin Efendi tarafından tertip edilen ve "Cihangir usulü tevhid" diye bilinen zikir usulü uygulanmaktadır. Diz üzerinde oturarak icra edilen bu zikir Hasan Burhâneddin ilk olarak, hareket etmek üzere olan bir gemideki tayfaların zinciri çekerken çıkardıkları âhenkli sesleri işitip vecde gelerek uygulamış, daha sonra bu tarz zikir devam ettirilmiştir.

Halvetiyye'nin seyrü sülûk âdâbına ve atvâr-ı seb'aya dair iki risâlesi ve bazı ilâhileri olduğu bildirilen Hasan Burhâneddin Efendi Rebülâhîr 1074'te (Kasım 1663) vefat etmiş ve Cihangir Camii'nin hazîresine defnedilmiştir (bk. CİHANGİR TEKKE-Sİ). Hasan Efendi'den sonra makamına halifesi ve damadı Şeyh Fethullah Efendi geçmiştir (ö. 1113/1701). Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar Cihangir Tekkesi'nde postnişin olan diğer şeyhler şunlardır: Şeyh Mahmud Efendi (1701-1705), Şeyh Ali Efendi mahdumu (1705-1727), Şeyh Mahmud Efendi (1727-1785), Şeyh İbrâhim Hakkı Efendi mahdumu (1785-1792), Şeyh Hacı Mehmed Zâhid Efendi (1792-1822), Şeyh Rızâ Efendi (1828-1830), Şeyh Hâfız Ahmed Efendi (1830-1847), Şeyh Ahmed Rızâ Efendi b. Seyyid Mustafa (1847-1889), Şeyh Seyyid Hâfız Resmî Efendi (1889-1900), Şeyh Hâfız Mehmed Cemâleddin Efendi (1900-?), Şeyh Eşref Efendi (?-1919), Şeyh Hâfız İhsan Efendi (1919-1925).

Şeyh Mehmed Zâhid Efendi ile Şeyh Rızâ Efendi arasındaki altı yıllık (1822-1828) boşluk, 1822'de vuku bulan büyük Tophane yangını sırasında cami ve çevresinin yanması sebebiyle meydana gelmiş olmalıdır. Nitekim caminin son cemaat yeri girişinde bulunan 1307 (1889) tarihli ihya kitâbesinde ilk inşa edildiği 967'den (1559-60) sonra caminin birçok yangın geçirdiği kaydedilmiştir. Şeyh Seyyid Hâfız Resmî Efendi ve sonrasındaki şeyhlerin Halvetiyye'nin Sünbüliyye koluna mensup olmaları, tekkenin XIX. yüzyılın sonlarına doğru Sünbülîler'in kontrolüne geçtiğini göstermektedir.

Hasan Burhâneddin Cihangirî adına düzenlenen bir levha
(Hasan Burhâneddin Cihangirî Türbesi - Cihangir / İstanbul)

BİBLİYOGRAFYA :

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 442; Seyyid Mustafa Nehcî, *Tuhfetü's-sâlikîn ve hediyyetü'l-müşşidîn*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, nr. 637, tür.yer.; Belîğ, *Güldeste*, s. 157; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 51, 145, 559-560; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 72-73; Hocaşâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1325, s. 107-108; Osmanlı Müellifleri, I, 53; Tomar-Halvetiyye, s. 93-94; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 19-35; Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul 1994, s. 173; Günay Kut - Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergeh-nâme", *Varia Turcica Türkische Miscellen*, IX, İstanbul 1987, s. 224, 231; Ara Altun, "Cihangir Câmii", *DİA*, VII, 539-540; M. Baha Tanman, "Cihangir Tekkesi", *DBİst.A*, II, 433.

REŞAT ÖNGÖREN

HASAN-I BÜZÜRG

(حسن بزرگ)

(ö. 757/1356)

Celâyirîliler'in kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1340-1356).

Babası, İlhanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan İlkân (İlkâ) Noyan'ın torunu Emîr Hüseyin'dir; kaynaklarda Emîr Şeyh Hasan b. Emîr Hüseyin b. Akboğa şeklinde geçer.

Hasan-ı Büzürg, İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han zamanında (1317-1335) önemli görevlerde bulunmuştur. Ebû Said Bahadır Han'ın kendisinden boşatarak evlendiği eski karısı Bağdat Hatun ile gizlice haberleştiği ve hükümdara suikast hazırlığında bulunduğu iddiasıyla idam cezasına çarptırılmışsa da (bk. BAĞDAT HATUN) hânedana yakınlığı sebebiyle ve bilhassa Argun Han'ın kızı olan annesinin araya girmesiyle affedilerek Kemah Kalesi'ne gönderilmiş, bir yıl sonra da Anadolu valiliğine tayin edilmiştir (1333). İlhanlı saltanatı uğruna giriştiği mücadeledeki amansız rakibi ve düşmanı Sulduslar'a mensup Emîr Çoban'ın torunu, Tîmurtaş'ın oğlu Şeyh Hasan ile karıştırılmaması için kendisine Hasan-ı Büzürg veya Celâyirî Şeyh Hasan, hasmına da Hasan-ı Kûçek denilmiştir.

Ebû Said Bahadır Han'ın vâris bırakmadan ölümü üzerine Moğol kabilelerinden Celâyir, Suldus, Uyrat ve Sutaylar arasındaki mücadele sırasında bağımsız bir devlet kurmak için fırsat kollayan Hasan-ı Büzürg, Moğol hânedanına mensup şehzadelerden Muhammed'i destekleyerek ilhan ilân etti ve Şehzade Mûsâ adına saltanat iddiasında bulunan Uyratlar'dan Ali Pâdişah'ın üzerine yürüdü. Van gölünün

kuzeyindeki Aladağ yakınlarında meydana gelen savaşta Ali Pâdişah savaşı ve hayatını kaybetti (1336); Şehzade Mûsâ da Bağdat tarafına gitti. İktidarı ele geçiren Hasan-ı Büzürg bu başarısından sonra Tebriz'i pâyitaht yaptı ve Erzurum'dan Musul'a kadar uzanan sahada Sutaylar'dan Hacı Togay, Anadolu'da Alâeddin Eret-na, Bağdat yöresinde Kara Hasan, Arrân'da Sorgan, Fars bölgesinde de Mesud Şah kendisini metbû tanıdılar.

Uyrat Ali Pâdişah'ın ortadan kaldırılmasından sonra Horasan emîrleri Toğa Timur'u ilhan seçtiler; Mûsâ da ona biat etti. Fakat Hasan-ı Büzürg Merâğa civarında onları bozguna uğratarak Mûsâ'yı esir alıp öldürttü (1337). Ancak çok geçmeden karşısına Hasan-ı Kûçek çıktı. Hasan-ı Kûçek, 1338 yılında Aladağ'da Şehrinev yakınlarında yapılan savaşta Hasan-ı Büzürg ve mütteliklerini mağlûp ederek Tebriz ve Sultaniye'yi yağmaladı; Hasan-ı Büzürg'ün ilhan ilan ettiği Muhammed'i de yakalatarak öldürttü. Bunun üzerine Azerbaycan'ı terkedip Irâk-ı Acem'e çekilmek zorunda kalan Hasan-ı Büzürg, burada yeni bir cephe oluşturmaya çalıştıysa da Hasan-ı Kûçek karşısında tekrar mağlûp oldu ve bu defa Bağdat'a çekilerek Abaka Han'ın oğlu Şah Cihan Timur'a biat etti. Daha sonra Bağdat'ta dedesine nisbetle İlkânîlar, kabilesine nisbetle de Celâyirîliler denilen bağımsız bir devlet kurdu (1340). Arkasından kendi isteğiyle askerî yardım karşılığında, idaresi altında bulunan Bağdat, Musul ve Irâk-ı Acem'de Mısır Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun adına hutbe okutup sikke kestirdi (Sümer [1969], I, 100). Hasan-ı Kûçek'in ölümü (1343) Hasan-ı Büzürg'ü tehlikeli ve büyük bir düşmandan kurtardı; ancak onun yerine geçen kardeşi Melik Eşref döneminde de (1343-1355) taraflar arasındaki mücadele devam etmiştir.

Ebû Said Bahadır Han'ın son eşi Dilşâd Hatun'la evlenerek daha önce kendisine yapılan haksızlığın intikamını alan Hasan-ı Büzürg vefat edince yerine oğlu Şeyh Üveys geçti. Bağdat Moğol istilasından sonra içine düştüğü siyasî, iktisadî ve içtimâî çöküntüden, Hasan-ı Büzürg'ün kurduğu ve yapılanmasında İlhanlı idare sistemini örnek aldığı Celâyirî Devleti sayesinde kurtulmuştur. Hasan Ali evlâdına karşı saygılı olmuş, Necef şehrindeki türbeyi yeniden imar ve ihya etmiştir. Celâyirîliler döneminde Irak'taki Türkmen nüfusu artmış, Irak ve yöresi ekonomik, siyasî ve kültürel açıdan önemli bir merkez haline gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mirhând, *Ravzatü's-ş-şafâ*, Leknev 1891, II, 181-185; Handmîr, *Habîbü's-siyer*, Bombay 1284, III, 78-80, 130; *Düvel-i İslâmiyye*, s. 391-393; Spuler, *İran Moğolları*, s. 330-380; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 203; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 100; İbrâhim Halîl, "el-Evdâ'u'l-'Irâkî's-siyâsiyye fî 'ahdî's-Sultân el-Celâ'irî 1382-1410", *Âdâbü'r-râfideyn*, VIII, Musul 1977, s. 128-129; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 81; Mükrimin Halil Yınanç, "Celâyir", *İA*, III, 64-65; "Hasan Büzürg", a.e., V/1, s. 316; J. M. Smith, "Djalâyir", *El²* (İng.), II, 401; "Âl-i Celâyir", *DMF*, I, 205; Muzaffer Ürekli, "Celâyirîliler", *DİA*, VII, 264-265.

ABDÜLKADİR YUVALI

HASAN CAN ÇELEBİ

(ö. 974/1567)

Türk müzikisi bestekârı, hânende.

Devlet adamı, şeyhülislâm ve tarihçi Hoca Sâdeddin Efendi'nin babasıdır. Hayatı hakkında bilinenler, Hoca Sâdeddin Efendi'nin ünlü eseri *Tâcüt'tevârih*'te verdiği bilgilere dayanmaktadır. Hasan Can b. Hâfız Mehmed b. Hâfız Cemâled-din İsfahânî şeklindeki künyesinden ailesinin İsfahanlı olduğu anlaşılmaktadır. Babası Hâfız Mehmed, Safevî Hükûmdarı Şah İsmâil'in daveti üzerine Tebriz'e gitmiş, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferrinin (1514) ardından Tebriz'e girmesinden sonra buradan İstanbul'a getirdiği âlim ve sanatkârlar arasında o da yer almıştır. Hasan Can'ın bu sırada babasıyla birlikte bulunması (Hoca Sâdeddin, I, 292), onun Tebriz'de dünyaya geldiği ihtimalini düşündürmektedir. Hâfız Mehmed İstanbul'a gelince saray hâfızı olarak görevlendirildi. Yavuz Sultan Selim'in özel hizmetine alınan oğlu Hasan Can ise padişahın en yakın adamlarından biri oldu, onunla birlikte Mısır seferine katıldı. Hasan Can, Yavuz Sultan Selim'in vefatına kadar altı yıl süren bu hizmeti sırasında birçok olaya şahit oldu; en gizli sırları onunla paylaştı. Hastalığı iyice ağırlaştığı bir sırada Yavuz Sultan Selim'in, "Hasan Can, bu ne haldir?" sorusuna karşılık onun, "Sultanım, Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edip O'nunla olacak zamandır" demesi üzerine padişahın, "Ya bunca zamandan beri bizi kiminle bilirdin?" şeklindeki sözü tarih kitaplarında yer almıştır.

Yavuz Sultan Selim dönemiyle ilgili *Tâcüt'tevârih*'te yer alan birçok bilginin sözlü kaynağı olan Hasan Can, padişahın vefatı ile ortaya çıkan karışıklığı yatıştırma konusunda önemli rol oynadı. Kanûnî Sultan

Süleyman'dan yakın ilgi görmesine ve kendisine yüksek memuriyetler teklif edilmesine rağmen maaş tahsisini isteyerek münzevi bir hayat yaşamayı tercih etti. Padişah da ona günlük 150 akçe, oğullarına 20'şer akçe verilmesini emretti. Sarayın "cemâat-i mutribân"ı arasında adına rastlanması, bu maaş tahsisinin bir vazife karşılığı olarak yapıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Bundan hareketle onun Enderun'da müzik hocalığı yaptığı, Kanûnî'nin zaman zaman kendisine 200 filoriden 1000 filoriye kadar ih-sanda bulunduğu ileri sürülmüştür. Hasan Can 17 Şâban 974 (27 Şubat 1567) tarihinde Hoca Sâdeddin Efendi ile beraber gittiği Bursa'da vefat etti ve Yeşiltürbe kapısının yakınlarında yol kenarına defnedildi.

Aynı zamanda hânende ve bestekâr olarak da tanınan Hasan Can'ın bu alandaki bilgileri kimden aldığı bilinmemektedir. Bazı eserlerde onun Ahmed, Hüseyin ve Hasan adlı üç talebesi bulunduğu belirtilmektedir (Uluçay, sy. 45 [1951], s. 23; Meriç, sy. 53 [1952], s. 154-155). Hasan Can'ın bestelediği eserler, daha sonraki devirlerde mehter takımlarında devamlı olarak çalınmıştır. Günümüze duyuk usulünde üç adet hüseyinî peşrevi ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hoca Sâdeddin, *Tâcüt'tevârih*, I, 292-296; II, 394-397; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 643; Peçuyî İbrâhim, *Târih*, II, 289; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 130; Ali Üfkî Bey, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, British Museum, Sloane, nr. 4114, vr. 24; Kantemiroğlu, *İlmü'l-mûsikî*, I, 194; *Sicill-i Osmânî*, II, 119; Ahmed Refik [Altunay], *Âlimler ve Sanatkârlar*, İstanbul 1924, s. 967; Etem [Ruhî] Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1966, s. 24; Haydar Sanal, *Mehter Musikisi*, İstanbul 1967, s. 131, 160-161, 165, 193-200, 259; Danişmend, *Kronoloji*, II, 13, 53-55; M. Çağatay Uluçay, "Mehterhane ve Sâzenclere Dair Birkaç Vesika", *MM*, sy. 45 (1951), s. 23; R. Melûl Meriç, "Osmanlılar Devri Türk Musikisi Tarihi Vesikaları", a.e., sy. 53 (1952), s. 154-155; "Hasan Can Çelebi", *TA*, XIX, 11; Şerâfeddin Turan, "Sâdeddin", *İA*, X, 27; Öztuna, *BTMA*, I, 332-333.

NURİ ÖZCAN

HASAN ÇELEBİ

(ö. 1002/1594'ten sonra)

Osmanlı hattatı.

Çerkez asıllı olduğu dışında ailesine dair bilgi yoktur. Büyük bir ihtimalle Kafkasya'dan getirilmiş bir köle iken Ahmed Şemseddin Karahisârî tarafından satın alınmış, efendisi daha sonra onu âzat